

УДК 811.161.2:371.3

ЛІНГВОМЕТОДИЧНА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ЛІЦЕЙСТІВ ГУМАНІТАРНИХ КЛАСІВ

Оксана Пилищук

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка,
вул. Ліцейна, 1, м. Кременець, Тернопільська обл., 47003,
тел/факс: (035-46) 2-19-91,
ел. пошта: admin@institut.kr.te.ua*

У статті розкрито специфіку методів і прийомів розвитку креативного писемного мовлення в ліцейств гуманітарних класів, подано лінгводидактичну стратегію у фрагментах апробованих уроків з української мови в 10-му класі.

Ключові слова: креативне писемне мовлення, ліцеїсти, гуманітарні класи, лінгводидактична стратегія.

Реформування змісту мовної освіти передбачає вироблення на основі держстандарту системи та обсягу знань про мову і мовлення, мовних і мовленнєвих умінь та навичок, досвіду творчої діяльності в учнів. Тому сучасний курс української мови максимально наближений до життєвих потреб учнів, сприяє формуванню мовної особистості та вихованню національно свідомих громадян України.

Курс поглибленого вивчення української мови дає можливість засвоїти державну мову на високому рівні й творити україномовне середовище в усіх сферах суспільного життя.

Питанню поглибленого вивчення української мови в гімназіях, ліцеях, коледжах та класах гуманітарного профілю були присвячені наукові розвідки О. Біляєва, О. Горошкіної, Т. Донченко, В. Дороз, С. Карамана, Л. Мацько, Л. Скуратівського, О. Семенов, М. Плющ, В. Тихоші, Г. Шелехової та інших.

Сьогодні в умовах поступового переходу старшої школи на профільне навчання актуально звучить проблема якісного теоретичного розроблення та втілення в щоденну практику системи вивчення мови як профільного предмета.

Викладання української мови в класах гуманітарного профілю спрямоване на вирішення комплексу завдань навчання, виховання й розвитку сучасної, конкурентноспроможної на ринку праці особистості.

Розвиток мовленнєвої компетенції ліцейств залежить від формування умінь переконувати, спростовувати чужі аргументи, обґрунтовувати власну позицію з наведенням системи аргументів; відповідно до поставленої мети здійснювати цілеспрямований пошук інформації у джерелах різного типу і критично оцінювати її достовірність; робити висновки з прочитаного або почутого; аналізувати мову окремих персонажів, проводити корекцію й редагування текстових зразків, конструювати виступи, діалоги і полілоги.

Уважаємо, що актуальною на сьогодні є проблема розвитку креативного писемного мовлення учнів. Наш досвід роботи в гуманітарних класах ліцею свідчить про те, що ліцеїсти не володіють на достатньому рівні інструментарієм формування та розвитку креативного мислення, а відтак і не вміють сформулювати і висловити письмово свої

асоціації, переживання; не володіють умінням згортати та розширювати інформацію і перетворювати її у зв'язне висловлювання.

Мета статті полягає в розкритті специфіки методів і прийомів розвитку креативного писемного мовлення в ліцеїстів-гуманітаріїв.

Розвиток мовлення учнів передбачає оволодіння всіма мовними засобами, а сам процес оволодіння мусить бути диференційованим, розрахованим на практичне застосування конкретних мовних одиниць. Але робота мусить виконуватись і комплексно, оскільки одиниці всіх мовних рівнів функціонують у мовленні нерозчленовано. Передумовою успішного розвитку мовлення ліцеїстів є цілеспрямована, систематична робота на всіх уроках української мови, яка повинна проводитись у кількох напрямках:

1) збагачення доступного учням запасу засобів висловлення думки, головним чином лексико-фразеологічних та синтаксичних;

2) попередження і усунення різних помилок;

3) формування мовленнєвої культури ліцеїстів.

Чимало методистів сходяться на думці, що підготовка письмових робіт потребує попереднього залучення матеріалу, мовних вправ. На уроках зв'язного мовлення, зазначає С. Караман, вчитель повинен регулярно проводити тренування в писемному висловлюванні. Через виконання завдань творчого характеру показувати учням, що усне повідомлення стає більш ґрунтовним, коли воно підготовлене письмово.

У процесі проведення констатувального етапу експерименту було з'ясовано, що ліцеїсти припускаються різних лексичних помилок, але найчисельнішими помилки синтаксичні: порушення норм узгодження між підметом і присудком, норм керування, неправильна побудова конструкцій із дієприслівниковим зворотом, неправильний порядок слів, нанизування конструкцій, з'єднаних тими ж засобами зв'язку тощо. Тому при формуванні креативного писемного мовлення, на нашу думку, важливим є аналіз мовного матеріалу (кращі зразки зв'язних висловлювань відомих письменників, учених, громадських діячів), який допомагає учням засвоїти комунікативно-пізнавальні етапи побудови зв'язних текстів різних стилів при вивченні синтаксичних конструкцій та уникнути таких поширених помилок, допущених при побудові простих ускладнених та складних речень. Наприклад, на уроці зв'язного мовлення у 10-му класі на тему "Види мовленнєвої діяльності. Ситуація спілкування. Культура спілкування" було сформульовано таке пошуково-креативне завдання:

Уважно прочитайте звертання, якими розпочинали свої листи видатні українські письменники. Дайте відповідь на запитання: Яке ставлення автора листа до адресата виявлено в кожному звертанні? Чому, на вашу думку, лист прийнято розпочинати саме зі звертання?

З листів В. Симоненка:

Добрий день, Андрію Федоровичу! (До А. Махині); Здоров, Васько! (До В. Діденка); О найсомішій із Сомів! (До М. Сома); Чолом тобі, Миколо! (До М. Сома); Тов. Сом! Драстуйте! (До М. Сома); Бонжур, месєє Анатоль! (До А. Перепаді); Агов, Толю! (До А. Перепаді); Доброго здоров'я, Толю! (До А. Перепаді); Дорогий Іване! (До І. Світличного); Любий Іване! (До І. Світличного); Слава Україні! Німий оракуле! (До І. Світличного); Дорогий Борисе Дмитровичу! (До Б. Антоненка-Давидовича); Юначе! (До О. Щербаня); Дон Кіхоте гордого атомного віку! (До О. Щербаня).

Напишіть вітання (без вашого підпису) таким чином, щоб адресат здогадався, що лист саме від вас: мамі – з Днем ангела, батькові – з днем народження, бабусі – з

Великодніми святами, сестричці – із закінченням школи, братові – з одруженням, вчителю – з професійним святом.

У навчальному процесі необхідно використовувати зовнішні стимули, якими є завдання, що моделюють певну ситуацію й допомагають формувати творчі писемні здібності у ліцеїстів-гуманітаріїв. Найголовніші з них — це вправи творчого характеру, що визначають не просто вживання певних мовних засобів, а продуманий і цілеспрямований вибір таких, які найкраще відповідали б комунікативному завданню. Наприклад, у фрагменті уроку на тему “Види мовленнєвої діяльності. Ситуація спілкування. Культура спілкування” подаємо проблемно-ситуативне завдання:

Прочитайте пам’ятку “Телефонний етикет”. Запишіть в особах телефону розмову з матір’ю; другом; класним керівником. Вкажіть, у чому полягають відмінності дібраних лексичних засобів.

Одні вправи творчого характеру можуть стосуватись частковостей (посилити емоційність звучання фрази вибором одного із слів-синонімів), інші вимагають створення суцільного тексту (твори на різноманітні теми). Наприклад, урок на тему “Види мовленнєвої діяльності. Ситуація спілкування. Культура спілкування” ми розпочинаємо таким творчим завданням:

Дайте відповідь на запитання у вигляді зв’язної розповіді-роздуму на тему “Чи вмію я спілкуватися?” Мотивація навчальної діяльності – це один із важливих елементів уроку, ліцеїсти повинні самі усвідомити важливість теми і можливість практичного застосування вивченого матеріалу у повсякденному житті.

Однією з умов формування креативного писемного мовлення ліцеїстів є розвиток уяви учнів, що проявляється в їх активній діяльності на уроках зв’язного мовлення. Вчитель повинен використовувати вправи на перебудову тексту (*написати переказ тексту-розповіді, змінивши особу оповідача*), доповнення поданого мовного матеріалу власними міркуваннями (*написати навчальний детальний переказ із творчим завданням “Зворушлива дружба”, доповнити його роздумом про значення дружби, взаєморозуміння й взаємопідтримки в людському житті*). Так розвивається вміння комбінувати й продукувати власний текст.

Важливо навчити ліцеїстів перетворювати текст, тому ефективнішими виявилися такі творчі вправи: уведення в речення однорідних членів, вставних конструкцій; увиразнення тексту прямою мовою, діалогом; перебудова синтаксичних одиниць відповідно до дидактичних і комунікативних завдань; розширення зв’язних висловлювань; вилучення з тексту зайвих синтаксем.

Значимо, що розвиток креативного писемного мовлення ліцеїстів залежить від системного використання на уроках творчих завдань, як-от: написання творів-описів, творів-міркувань, творів-медитацій, есе, замальовок, пейзажних портретів, оповідей у народно-розмовній манері, розповідей різного типу, переказів з творчим завданням. Наприклад, *написати твір-мініатюру за прислів’ям на тему: “Один в полі не воїн”; “Ласкавими словами і гадюк чарують”; “Слово не горобець – вилетить не впіймаєш”* та ін.; *написати розповідь, використовуючи однорідні члени речення, поєднані різними видами синтаксичного зв’язку (сполучниковим, безсполучниковим, мішаним); написати замітку на тему “Зустріч з цікавою людиною”; написати пейзажну замальовку “Осінь у місті”* та ін.

Однак до творів-мініатюри з граматичним завданням треба підходити дуже обережно, добираючи теми, які стимулювали б застосування потрібних слів і конструкцій (напр., в описі природи — прикметників чи однорідних членів речення, в роздумі — складних речень з підрядними причинами, а в розповіді — з підрядними часу), інакше створені тексти

виявляться неприродними, позбавленими вільного розгортання думки.); К. Ушинський зауважує, що писання великих творів на дану тему при навчанні використовується дуже пізно, „без попередньої підготовки. Не можна задати учневі прямо дуже великий твір на дану тему, якщо досі він попередньо не вправлявся у висловленні однієї або небагатьох думок” [6, с. 218]. Тому вчений наполягає на використанні цих вправ на перших же уроках рідної мови і продовженні їх до останніх, поступово розширюючи та ускладнюючи.

У школах одним із традиційних видів роботи з розвитку зв'язного мовлення є переказ. Цей вид роботи, як засіб навчання й перевірки знань та вмінь, дає змогу одночасно оцінити рівень мовної, мовленнєвої й комунікативної компетенції. З погляду психології мовлення переказ – це два взаємопов'язані мовленнєво-мисленнєві процеси: сприймання мовлення і його відтворення, що відповідає двом видам мовленнєвої діяльності – слуханню і письму. Від уміння слухати залежить смислове сприйняття почутого, а від уміння писати – створення грамотного мовленнєвого твору. Цінність переказу полягає у тому, що це вправа, яка створює ідеальні умови для тренування мовленнєвих і мисленнєвих механізмів в умовах взаємозв'язаного навчання всіх основних видів комунікативної діяльності. Значення переказів – розвивати пам'ять учнів, які змушені запам'ятати текст і мовні засоби в ньому, внаслідок чого активізується й зміцнюється механізм пам'яті. Працюючи над переказами різних текстів, учні збагачуються чудовими зразками висловлювань, засвоюють правила побудови текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення. У процесі роботи над переказом збагачується мовний запас учнів, розвивається вміння вживати слова в точному їх значенні й використовувати різноманітні засоби мови для вираження певного змісту.

При написанні переказів важливо забезпечити поступовість у наростанні труднощів, посиленні ролі самостійності учнів, урізноманітненні їх видів. Текст переказу вчитель обирає відповідно до соціокультурної змістової лінії. Наприклад, у цьому фрагменті уроку зв'язного мовлення учні отримали завдання написати переказ (уривок відомої трилогії Богдана Лепкого „Мазепа”, зокрема історичної повісті „Не вбивай”), оцінити погляд автора на історичні події того періоду й висловити власне бачення історичної правди.

Табір шумить

Полудне. Весняне сонце продирається крізь хмари й ogrіває табір. Мерехтять червоні шаровари, вилискується зброя, просихає головна вулиця і стежки поміж курінями..

Озвалися литаври, загули тудумбаси, гетьман в оточенні старшин зі свого шатра в табір виходить. Над ним бунчук хитається, перед ним прапор. Де прапор стане, там, значиться, і гетьман стоїть.

Табір заметушився. Вилазять козаки з-під своїх возів; хто в кості грав — ховає їх у карман, хто пив — пряче пляшку, як забагато випив — криється, щоб п'яним не лізти ясновельможному в очі. За це сильно карають. В таборі впиватися не вільно, хоч крамарі з Білої Церкви здовж шляху і собі розтаборилися, приманюючи козацькі душі до солодких чарок. Не один останнього рубля пропив. А кілька червінців пішло до крамарських загрибутих рук! Хто почислить?

Гетьман головною вулицею проходить. Направо й наліво глядить:

— Здорові були, козаки! — кличе.

— Доброго здоров'я ясновельможному пану гетьманові! — відповідають. Шапки вгору летять, з пістолів палять.

При деяких частинах своя музика є: сурми, бубни, свирілі й бандури. Як гетьман коло такої частини проходить — грають. Він любить музику, за нею не одного недобачить і

недочує, а в кожній частині, все одно в полку чи в сотні, є децю такого, чого йому ні бачити, ні чути не треба.

Йде туди, де свіжі охочекомонні стоять. Ще їх не бачив. Приглядається, що за люди. Нічого собі; на полтавських та чернігівських хлібах викормлені, степовими вітрами злеліяні, охотою помсти і кари розпалені. Заприсягає їх на вірність. Болгарський архієрей присягу проводить. Він тепер або біля гетьмана, або з гетьманськими листами. Негарний собою, та зате архієрей, не то що звичайний піп. І проповідь по-нашому скаже, навчився. Ще й як! Ніби другий Теофан Прокопович, що на всю Україну київським золотоустим славиться. Архієрей до вірної служби завзиває, церкві, вітчизні і регіментареві своему, бо “що тобі з шаблі, коли правої руки не маєш, що з хоробрості, коли вірності в тебе нема? Козак без вірності — що судно без керми, що віз без коліс, що плуг без леміша, сагайдак без стріл, фузія без пороху і куль”.

Козаки, присягнувши, добувають шабель і підходять цілувати хрест.

— В отсім хресті,— говорить архієрей, — частина животворяючого дерева,— пам'ятайте!

Гетьман в очі охочекомонним глядить. Не всякому добре з них видно. Не один тільки того жде, щоб грабувать. Дисципліни треба би тим людям, а на те часу нема. Хто його зна, чи не прийдеться нині-завтра в похід виступати. Не вік же Карлові у Радошковичах стоять. А рушить він, тоді і цар двигне свої потуги, тоді й Мазепі треба йти.

Ця гадка більше всього тривожить Мазепу. Розуміє, що настане тоді рішаючий мент. Сполучити останні свої сили з царськими військами — це значить, здатися на його ласку й неласку. Та це якої сполуки бажає собі цар! Він хоче, щоб Мазепа переняв командування над кінницею, значиться, не над своїми полками, а над мішаними московсько-українськими кінними силами, між тим як піші українські полки підуть під команду Петрових генералів. Таким чином української армії не буде, а будуть тільки українські частини в московській армії.

З жалем і смутком дивиться гетьман на те море козацьких голів, що шумить кругом, на тих здорових, рослих, гарних вояків, з котрими, здавалося б, світ цілий можна побити,— тільки Україну визволити годі!

(414 слів)

Наведений вище текст буде цінним для учнів із лексичного погляду: бачимо велику кількість історизмів (*куринь, тулумбаси, гетьман, бунчук, сагайдак* та ін.) та стилістичного автор вдало і правдиво відтворив мову одного історичного періоду.

Отже, формування креативного писемного мовлення залежить від рівня оволодіння учнями мовного матеріалу та ефективного застосування творчих можливостей ліцеїстів на уроках зв'язного мовлення при продукуванні усних та письмових висловлювань. Адже творчо обдаровані учні допитливі, здатні занурюватися у роботу, що їх цікавить, часто все роблять по-своєму, винахідливі у використанні ідей, часто висловлюють багато різних міркувань про конкретну ситуацію, здатні знаходити оригінальні ідеї для виконання конкретного завдання. Формуючи завдання для зв'язного мовлення вчитель повинен пам'ятати, що для розвитку креативного продукування висловлювань потрібно притримуватись основних параметрів креативності: вправи і завдання повинні бути оригінальними, провокувати ліцеїстів на утворення віддалених асоціацій, незвичних відповідей; пропонувати нове застосування для певного мовного засобу; видозмінювати мовний матеріал так, щоб ліцеїсти могли побачити в ньому нові можливості для використання.

1. Дідук Г. І. Використання лінгвостилістично-креативних завдань при вивченні морфології у 6-7 класах / Г. І. Дідук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія: Педагогіка. Лінгводидактика. 2006. №6. С. 106-117.: Бібліогр.: с. 117.

2. Дідук-Ступ'як Г. І. Поєднання різнотипових підходів у процесі формування української культуромовної особистості у гуманітарних класах старшої школи/ Г. І. Дідук-Ступ'як // Вісник Глухівського державного педагогічного університету: Серія: Педагогічні науки. Випуск 13. Глухів.-2009.С. 159-165.: Бібліогр.: с. 165.

3. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: Монографічне дослідження / С. О. Караман/ К.: Ленвіт, 2000. 272 с. Бібліогр.: с. 270-272.

4. Мацько Л. І. Навчальна програма з української мови для профільного навчання учнів 10-12 класів / Л. І. Мацько, О. М. Семіног. К., 2007. 108 с. Бібліогр.: с. 66-74.

5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [Пентилюк М. І., Караман С. О., Караман В. О., Горошкіна О. М. та ін.]; за ред М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2000. 399 с.: табл., Бібліогр.: с. 397-399 та в підр. прим.

6. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад. [посібник для вчителів] / В. Я. Мельничайко / К.: Радянська школа, 1984. 223 с.: Бібліогр. у підрядкових прим.

7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори/ К. Д. Ушинський [За ред. О. І. Пискунова та інших]. К.: "Радянська школа". 1983. Т. 2 Проблеми російської школи. 236 с.: Бібліогр. у підр. прим.

LINGUISTIC-AND-METHODICAL SPECIFIC CHARACTER OF DEVELOPMENT OF THE HUMANITARIAN CLASS LYCEUM PUPILS' CREATIVE AND WRITING SPEAKING

Oksana Pylyshchuk

*Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian-Pedagogical Institute,
1, Litseina St. Kremenets, Ternopil Region, 47003,
phone/fax: (035-46) 2-19-91,
e-mail: admin@institut.kr.te.ua*

The article reveals the specific character of the methods and ways of developing the humanitarian class Lyceum pupils'creative and writing speaking, the linguistic-and-didactic strategy in the fragments of the approved lessons of Ukrainian in the 10-th form is presented.

Key words: the methods and ways of developing pupils' creative and writing speaking, the linguistic-and-didactic strategy.

**ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОЙ
ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ У ЛИЦЕИСТОВ ГУМАНИТАРНЫХ КЛАСОВ**

Оксана Пилищук

*Кременецкий областной гуманитарно-педагогический институт
им. Тараса Шевченко,
ул. Лицейная, 1, г. Кременец, Тернопольская обл., 47003
тел/факс: (035-46) 2-19-91
эл. пошта: admin@institut.kr.te.ua*

В статье раскрывается специфика методов и приемов развития креативной письменной речи у лицеистов гуманитарных классов, в частности, подается лингводидактическая стратегия на примере фрагментов апробированных уроков по украинскому языку в 10-м классе.

Ключевые слова: креативная письменная речь, лицеисты, гуманитарные классы, лингводидактическая стратегия.

Стаття надійшла до редколегії 20.11. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010